

Tuğba YILMAZ

Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri
ve Edebiyatları Bölümü, Ankara,
Türkiye

Department of Contemporary
Turkish Dialects and Literatures,
Ankara Hacı Bayram Veli University,
Ankara, Turkey

Cengiz Aytmatov Eserlerinde Dinî Unsurlar

Religious Factors in Chingiz Aitmatov's Works

Öz

Türkler; en eski dönemlerden günümüze değin atalar kültü, Tengricilik, Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Animizm, Totemizm, Hristiyanlık, İslamiyet gibi dinleri ve inançları benimsemişlerdir. Bu inançlar çerçevesinde Cengiz Aytmatov'un ilk yazdığı eserlere bakıldığında atalar kültü, tabiat kültü, Animizm, Şamanizm, Budizm, Gök Tanrı ve İslam inancının etkisi ön plandayken, son dönemlerde yazdığı eserlerde ise Hristiyanlık öğretileri öne çıkar. Romanlardaki karakterler tahlil edildiğinde Hristiyanlık inancıyla çelişen reformist bir din ve Tanrı anlayışının savunulduğu da sezilir. Çalışmada, tarih boyunca Türklerin etkileşim kurduğu inançlar ve bu inançlara ait özellikler Aytmatov eserleri üzerinden ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bilindiği gibi mitoloji, efsane, destan, türkü gibi halk edebiyatı türlerinin yanı sıra Türklerin tarih boyunca benimsediği dinî inanışlar, öz kültürüne ait örf, âdet ve ritüeller, dünyanın bugüne ve geleceğe dair sorunları ve benzeri konular, Aytmatov'un eserlerinde edebî karakterler vasıtasıyla sıklıkla işlenmiştir. Dünya edebiyatına mal olmuş bu eserler, özgünlüğünü ve evrenselliğini zengin Türk kültür yapısından, estetikten ve edebî mirastan almaktadır, denebilir. Bu yönüyle de Cengiz Aytmatov zamanını ve mekânını aşmış, evrensel bir yazar olma özelliğini taşır. Makalede onun eserleri aracılığıyla inanç düzleminde ve metinlerin alt katmanında okurlara verilmek istenen mesajlar tüm boyutlarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Edebiyat, Roman, Dinler, Totemler

ABSTRACT

The Turks; they have adopted religions and beliefs such as the cult of ancestors, Tengrism, Shamanism, Buddhism, Manichaeism, Animism, Totemism, Christianity, and Islam from the earliest times to the present. When looking at the first works of Chingiz Aitmatov written within the framework of these beliefs, the cult of ancestors, the cult of nature, Animism, Shamanism, Buddhism, the Sky God and the influence of Islam are at the forefront, while the Christian teachings come to the fore in his recent works. When the characters in the novels are analyzed, it is also perceived that a reformer religion and understanding of God contradicts the Christian belief. In the study, the beliefs with which Turks interacted throughout history and the characteristics of these beliefs are discussed in detail through Aitmatov's works. As it is known, in addition to folk literature genres such as mythology, legend, epic, folk song, religious beliefs adopted by Turks throughout history, customs, traditions and rituals of their own culture, problems of the world regarding the present and the future, and similar issues are frequently handled in Aitmatov's works through literary characters. It can be said that these works, which have become the property of world literature, derive their originality and universality from the rich Turkish cultural structure, aesthetics and literary heritage. In this respect, Chingiz Aitmatov has the distinction of being a universal writer who has transcended his time and place. In the article, the messages that are intended to be given to the readers on the level of belief and in the lower layer of the texts through his works are examined in all their dimensions.

Keywords: Chingiz Aitmatov, Literature, Novel, Religions, Totems

Giriş

Türk toplumlarının şimdiki inanç sistemlerine dâhil olmadan önce *Tengricilik* ya da *Gök Tanrı* dinini benimsedikleri malumdur. Gök Tanrı'ya ibadet etmenin yanı sıra Animizm, Şamanizm ve Totemizm de Türklerin farklı inanış biçimleri olmuştur. Bu bakımdan Aytmatov eserlerinin fikrî yapısı ve sosyal iletileri bir bütün olarak dikkate alındığında; İslamiyet ve Hristiyanlık dinlerini aksettiren motiflerin yanı sıra Animizm, Şamanizm, Totemizm gibi pek çok inanç sisteminin izlerine de rastlanır. Bu durum; tarih boyunca birçok kavim ve farklı kültürle etkileşim hâlinde olmuş Türk milletinin birikimlerinden istifade eden araştırmacılar, yazarlar ve kültür taşıyıcıları için elbette olağandır.

Orta Asya'daki en eski Türk topluluklarının inanç sistemleri; atalar kültü, tabiat kültü ve Gök Tanrı kültü olmak üzere üçlü bir din anlayışından oluşmaktadır. Bunlardan atalar kültürünün çeşitli eski Türk zümreleri arasında en köklü ve en eski inançlardan birisi olduğu söylenebilir (Artun, 2002: 121). Bu bağlamda Türk inanç sisteminde; *Tengricilik* ya da *Gök Tanrı*, *atalar kültü*, *Şamanizm*, *Maniheizm*, *Budizm* kavramlarının sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Ancak Animizm anlayışı Türk kültüründe çok eskilere dayansa da üzerinde yeterince çalışılmış değildir.

Hâlbuki Türklerin inanç sisteminde Animizm baskın unsur olmuştur. Nitekim eski Türklerin dinî inançlarından olan "*tabiat kuvvetlerine inanma*"da Animizm'in esasları hâkimdir. Bu bakımdan Animizm, Türklerin maneviyatını kuvvetli bir şekilde etkileyerek geleneklerinde derin izler bırakmıştır (Yaşa, 2016: 8). Bu derin izler incelendikçe Türk inanç yapısı hakkında yeni verilere ulaşılabileceği açıktır.

Geliş Tarihi/Received: 29.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 06.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Tuğba YILMAZ
E-posta: tugbakaratugyilmaz@gmail.com

Atf: Yılmaz, T. (2022). Cengiz Aytmatov
Eserlerinde Dinî Unsurlar. *Turcology
Research*, 74, 305-314.

Cite this article: Yılmaz, T. (2022)
Religious Factors in Chingiz Aitmatov's
Works. *Turcology Research*, 74, 305-314.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Sedat Veyis Örnekin aktardığı bilgiye göre, *Primitive Culture* adlı eseriyle Animizm'i en eski din şekli olarak kabul eden Tylor'ın düşüncesinde; ölüm sırasında ruhun bedenden ayrılması tasavvuru, ilkel insanı, ayrılan ruhun ya da ölen kimsenin bir çeşit yaşadığı, toprak altında da olsa hayatını sürdürdüğü inancına götürmüştür. Bu ise atalar ibadetinin ve ölümler ibadetinin (Manizm) doğmasına sebep olmuştur. Onun düşüncesinde bu inanıştan cin, peri inancına geçilmiştir; buradan da birtakım kötü ve iyi ruhların bazı mahalleri kapladığına, ağaç, taş, kaya gibi şeylerin içlerine yuva yaptıkları tasavvuruna varılarak, Fetişizm'e geçilmiştir. *Gökyüzü, fırtına, orman, su, ay, güneş* gibi tabiat unsurlarının söz konusu geçiş basamaklarına dayanarak tanımlanmaları, Politeizm'i meydana getirmiştir (Örnek, 1962: 255). Tylor'ın ortaya koyduğu bu çerçeve insanoğlunun tabiatla iç içe yaşadığı dönemden günümüze, başka ifadeyle tarihselden moderne uzanan zaman çizgisinde olgunlaşma sürecini gösteren bir din anlayışı sunmaktadır.

Politeizm'deki tanrılardan bir tanesinin zamanla ötekileri gölgeleyerek öne geçip tekleşmesi ise, Animizm'in son safhasını yani Monoteizm'i teşkil eder. Özetle Tylor'ın fikriyatında dinin başlangıcı ve gelişmesi *Animizm, Tabiat inancı, Manizm, Fetişizm, Politeizm* ve *Monoteizm* sırasını izler (Örnek, 1995: 25).

Burada konuya Animizm'in gelişmiş biçimi olarak kabul edilen Şamanizm'i de dâhil etmek gerekir. Örnek'e göre Şamanizm; trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kimselerin doğaüstü varlıklarla ilişki kurarak onların güçlerine sahip olmalarından, bu güçleri topluma adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir (Örnek, 1995: 48). Orta Asya'da ruhlar, hayvan ve genellikle kuş biçiminde düşünülmüştür. Şaman'ın gök yolculuğundaki yardımcı ruhları kuş ya da kanatlı hayvanlar olarak temsil edilmiştir. İnsanlara can vermeden önce bu ruhların, gökte kuş olarak yaşadıkları ve ölüm gerçekleşince tekrar göğe uçtukları düşüncesi hâkimdir (Avcioğlu, 1995, 345).

Eliade'ye göre Tanrı fikri ve dinî ritüeller; en uzak çağlardan beri var olsa da zaman zaman yerini totemizm, atalar kültü gibi diğer dinî "biçimler"e bırakmıştır. Bu dini biçimler, ilkel insanın dinî ihtiyaçlarına daha çabuk cevap veren bir nitelik kazanmıştır (Eliade 1954: 161). Dolayısıyla atarılın tüm bu görüş ve düşünceler ilkel din anlayışından modern din anlayışına geçişte yaşanan süreçleri gözler önüne sermektedir.

Animistik Unsurlar

Animizm sözü, Latince "Anima (ruh)" sözünden türetilmiştir. Yunanca "Anemus", Latince "Anima" ve "Animus" kelimeleri aslında "rüzgâr" ve "hava" anlamına gelmektedir, fakat daha sonra asıl anlamları unutulup canlı ve hayat gibi benzer anlamlarda kullanılmıştır. *Animizm* istilâh olarak, her eşyada bir ruh bulunduğu inancını taşıyan sistem olarak düşünülmüştür (Yaşa, 2016: 3-4). Örnek'in düşüncesinde ise Animizm; sadece insanların değil, hayvanların, bitkilerin, eşyanın ve doğa belirtilerinin de ruhu olduğuna dayanan dinsel dünya görüşüdür. Ona göre, İngiliz etnolog Edward. B. Tylor bu görüşe dayanarak Animizm kuramını kurmuştur (Örnek, 1971: 20).

Konuya bahsi geçen inanç sistemleri çerçevesinde yaklaşıldığında Ramazan Korkmaz'ın fikrinde şunlar söylenebilir: Aytmatov anlatılarında Tanrı, yücelik algılamalarının merkez imgesi olarak sunulur. Bütün yaratıkların adı değişebilen ama özü değişmeyen bir yücelik algısı vardır. Özellikle insan için Tanrı; yaşam ile ölüm, sonlu ile sonsuz gibi zıtlıkların ontik birliğini içeren bir kavramdır. İnsan, bir cevher olarak Tanrı'yi içinde taşıyor ve bu cevher, herkesin idraki, kavrayış gücü doğrultusunda anlam kazanır. İlk anlatılarında daha çok Gök Tanrı inancının izlerini taşıyan bir doğa dinî motifi çizerken, son çalışmalarında daha çok dört büyük kutsal dinin Tanrı figürünü, ortak bir "arka-fon" olarak kullanır (Korkmaz, 2004: 167-195). Benzer düşünceleri sürdüren Yaşa'nın fikrinde Animizm sisteminde dinin aslı ruhtur. İnsanlar, tıpkı çocuklar gibi canlıyı cansız varlıktan ayırmamışlar, bütün varlıkların bir canı ve ruhu olduğuna inanmışlardır. Varlıklar, görünüşte cansız olsa bile, ona can veren bir "hâkim sahibi" vardır. Her şey; yani kaya, dağ, ot, çiçek, kemik veya insan eliyle yapılmış nesnelere içlerinde çok özel bir töz, bir varlık ve bir ruh taşırlar. Burada "ruh" ne tin ne şeytan, ne de tanrıdır. Görünmez bir madde olmakla birlikte, belirsiz, kişilik atfedilmeyen ve bununla birlikte bir biçimde irade sahibi bir şeydir. Ruh, somut bir objeye nüfuz ederek ona kendi özel gücünü verir (Yaşa, 2016: 8).

Yukarıda sunulan kavramsal bilgiler ışığında Aytmatov eserlerine yaklaşıldığında birtakım verilere ve yorumlara ulaşılabılır.

Aytmatov'un, *Beyaz Gemi* adlı romanında: "Ahım şahım bir şey değildi ama yine de güzel bir okul çantasıydı. Aslında her şey bu çantanın alınmasıyla başladı" (2016: 7) diye ifade edilen cümleden itibaren çantanın da bir karakter gibi eserde Animistik unsur olarak ön plana çıktığı daha ilk paragrafta vurgulanmaktadır. Romanın temel karakterlerinden Mümin Dede, yakın zamanda okula başlayacak torununa, mağaza satıcısının da ısrarıyla çanta alır. Bu duruma çok sevinen çocuk, her fırsatta çantayı başkalarına gösterme çabasıdadır.

Romanın iç dinamiklerine bakıldığında çocuğun sürekli çantası ve dürbünüyle konuşması dikkat çekicidir. Çantayı kendisine âdeta bir arkadaş edinen çocuk, dürbünüyle okulun nerede olduğunu, beyaz gemiyi kendisine göstereceğini ve Boynuzlu Maral Ana masalının gerçek olduğunu büyük bir zevkle her fırsatta anlatır. Hatta dürbünle birlikte üç kişi olduklarını ısrarla dile getirir:

"Kendi kendisiyle konuşmayı severdi ama artık bir çantası vardı ve onunla konuşuyordu: "Ona, sen daha okulun nerede olduğunu bilmiyorsun değil mi? Çok uzak değil, sana gösteririm. Karavul dağından dürbünle bakarız. Hem sana "Beyaz Gemi"yi de göstereceğim... Biliyor musun, ben dürbünle de konuşurum. Şimdi üç kişi olduk: Ben, sen ve dürbün." (Aytmatov, 2016: 7).

Kısacası roman boyunca; dürbün ve çantayla konuşulması, roman kurgusu içerisinde cansız varlıklara ruh atfedilerek birer canlı varlık olarak işlenmesi *Animistik* bir unsur şeklinde ele alınabilir. Ayrıca eserde, çocuğun; 'deve', 'kurt', 'eyer', 'tank' olarak isimlendirdiği kayalarla ilk defa dürbünü sayesinde tanıştığına da dikkat çekilerek belli aralıklarla konuşturulması ve yine cansız birtakım cisimlerin ruhlarının olduğu düşünülerek irtibata geçilmesi de Animizm'in romandaki farklı yansımaları şeklinde değerlendirilebilir:

"(...) Oysa bu iri otların başka otlara, bu büyük kayaların başka kayalara hiç benzemediğini çok iyi bilirdi. Bunlar ona darlanabilir, hatta isteseler ayaklarına takılıp düşmesine de sebep olabilirlerdi. Deve'nin yanından geçerken "Maşın-mağaza geliyor, se-

ninle sonra konuşuruz.” dedi. ‘Yatan Deve’ dediği, yarı beline kadar toprağa gömülmüş, kızılımsı kambur bir deve idi. Normal zamanlarda onun yanından hörgücünü sivazlamadan geçmezdi. Dedesinin güdük kuyruklu atını okşaması gibi okşardı onu. Şimdi ise sadece elini değdirmiş, “Çok işim var, seninle sonra görüşürüz” demek istemişti. ‘Eyer’ adını verdiği, yarı ak, yarı siyah bir başka kayası daha vardı. Onun bir eyeri andıran tepesine çıkıp ata biner gibi otururdu. ‘Kurt’ adını verdiği kaya ise boz renkli, yer yer kararmış, güçlü boynu ve kocaman kafası olan bir kurdu andırıyordu. Ona sürüne sürüne yaklaşıp, vura-cakmış gibi nişan alırdı. Ama en çok ‘Tank’ adını verdiği, heybetli, güçlü kayayı severdi. Çayın kıyısında, suların durmadan yıkadığı, aşındırdığı bu kaya suya dalacaktı gibi dururdu. ...

Dedesini onu bazen, dağın öbür yakasındaki sovhozun sinemasına götürürdü. İşte o filmleri gördükten sonra, çay kenarında suya dalacaktı gibi duran kaya da bir tank oluverdi. Daha başka kayaları da vardı: ‘kötü’ kayalar, ‘iyi’ kayalar, hatta ‘kurnaz’ kayalar, ‘aptal’ kayalar...” (Aytmatov, 2016: 9-10).

Eser, metin merkezli bir yaklaşımla ele alındığında kayalardan birine ‘Eyer’ adının verilmesi metnin derin yapısında Kırgız halkının hareketli ve dinamik bir toplum oluşunu; başka bir kayaya ‘Tank’ adının verilmesi de savaştı ve güçlü bir millet iletimini sembolleştirmiştir. Mümin Dede’nin girişimleriyle çocuğun bazen sovhoz sinemasına götürülmesi ve tank kavramıyla böyle ortamlarda tanıştırılması, romanın alt katmanlarında sosyalist realizm sanat metodunun işlediğini göstermesi bakımından da mühimdir.

Çocuk tarafından boz renkli, yer yer kararmış güçlü boynu ve kocaman kafası olan kurda nişan alınması ve gücün simgesi olan tankın sevilmesi aslında kendi değerleriyle çatıştığını ve bilinçli bir sapmayla eserde Sovyet sisteminin gücünün vurgulandığı açıktır (Karatuğ, 2017: 313). Aytmatov anlatılarının bir özelliği de hayvanların özel sembolik değerleri yansıtmasıdır. Yazarın haddizatında veteriner olması edebî yaratıcılığıyla da birleşince, kuşkusuz hayvanların gizemli dünyasına kapı aralamıştır. Nitekim bu durumun eserlerinde ustalıklı işlendiği görülür.

Aytmatov’un *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* adlı hikâyesinde, Kirisk’in deniz ortasında tek başına çaresiz kaldığı vakit; tabiat kültlerine referansla kıyıya ulaşmak için rüzgâra seslenip ondan yardım istemesi, deniz kıyısındaki Ala Köpek’in kendisine yardıma koşuyormuş gibi görmesi hikâyenin yine Animistik bir bakış açısıyla kurgulandığını göstermektedir:

“Es rüzgâr, dayan rüzgâr, sakın durma! Adını bilmiyorum ama Orhan Ata olsa söylerdi. Sakın durma rüzgâr, sakın yönünü değiştirme! Aynı yönde esmeye devam et! Yardım et bana rüzgâr! Adını öğreneceğim söz! Sana Orhan Ata dememi ister misin? Benim büyükbabamın adıdır o! İnsanlar da seni ‘Orhan Ata Rüzgârı’ diye çağırırlar. Bana yardım et lütfen, arkadaşın olmama izin ver!” (Aytmatov, 2013: 103).

Gün Olur Asra Bedel romanında, bozkırda av aramak için gelen ve yolcuların vagon pencerelerinden attıkları artıklar arasında bir lokma yiyecek bulmaya çalışan bir tilki betimlenir. Anlatının ilerleyen safhasında Yedigey, az ilerideki telgraf direğinin dibinde durup kendisine bakan tilkiyi görür ve ilk etapta hayvana şaka yaparak korkutmak ister. Ancak hayvanın kaçmadığını görünce onu avlamaya koyulur. Tam nişan aldığı sırada aklına şunlar gelir:

“Tilkiyi vurmak istediği anda tuhaf bir şey gelmişti aklına. O anda bunu kimden duyduğunu pek hatırlayamadı. Belki oraya gelip giden yol bakıcılarından biri anlatmıştı. Belki de hep Allah’tan söz eden o fotoğrafçıdan, ya da başka birinden dinlemişti. Ha, tamam! Şu lânet olası Sabitcan’dan duymuştu. Kazangap’ın oğlu, o körolası Sabitcan, herkes kendisini dinlesin, onlara bilgiçlik etsin diye, olur olmaz şeyler anlatırdı. Bir defasında da öldükten sonra ruhun beden değiştirmesinden söz etmişti.” (Aytmatov, 2009: 21).

Ruhun beden değiştirmesiyle canlılığını muhafaza etmesine işaret edilen bu Animistik motiflerin izleri, tilkinin bedeninde tekrar hayat bulmak biçimiyle daha belirgin olarak romanın ilerleyen bölümlerinde görülmektedir:

“Sabitcan’ın anlattığına göre, Hintliler, insan öldükten sonra ruhunun, yaşayan başka bir canlının bedenine girdiğine inanırlarmış. Herhangi bir hayvanın, hatta bir karıncanın bedenine bile girebilirmiş ölen insanın ruhu. Her insanın doğmadan önce bir kuş, bir hayvan, bir böcek, olduğuna da inanırlarmış. Bu inançlarından dolayı da hayvanları öldürmezlermiş. Yollarına bir yılan mesela bir kobra çıkacak olsa bile ona dokunmaz, eğilir, geçip gitmesini beklerlermiş. Çok tuhaf şeyler işitiyordu insan bu dünyada... Kim bilir: “Ya Kazangap’ın ruhu bu tilkinin bedenine girmişse?” diye geçirmişti aklından.” (Aytmatov, 2009: 23).

Özetle; Yedigey’in hayvan anlayacakmış gibi başına bir şey gelmemesi için onunla konuşması ve Kazangap’ın tilkinin bedenine girip tekrar hayata geldiğine inanması Animistik inanç sisteminin akisleri olarak değerlendirilebilir.

Totemistik Unsurlar

Sosyoloji ve sosyal antropoloji literatüründe önemli bir yer tutan, sosyal bir olay olarak ele alınan *totemizm*, insanlığın klan ve kısmen ilkel devirlerinde geçerliliğini sürdürmüş inanç ve kavrayışlar sistemi (Talas, 2004: 284) şeklinde tanımlanır. Bu kavrama Türkçe Sözlük’te ise şu açıklama getirilmiştir: İlkel toplumlarda topluluğun ondan türediği sanılan ve kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr gibi herhangi bir tabii nesne, ongun (Türkçe Sözlük, 1998: 2242).

Örnek’in fikrinde *totemizm*; bir klanın, bir insan grubunun ya da tek bir kişinin aynı atadan geldiğine inandığı bir hayvana, bir bitkiye, bir nesneye ya da bir doğa olayına (ebemkuşağı, fırtına, şimşek, vb.) mistik, majik ve akrabalık duygularıyla bağlantısı; bu bağlantıdan doğan görevler, yasaklar, ritler ve törenler (1971: 228) bütünüdür.

Frazer’e göre *totem*, kendisiyle türünün her üyesi arasında yakın ve tamamen özel bir ilişki olduğuna inanan ilkel bir insanın batıl inançlara saygıyla baktığı maddi nesnelere bütünüdür (Frazer 1887: 1).

Konuyu *tabu* kavramıyla ilişkilendiren Talas; kelimenin Kızılderili adı verilen Kuzey Amerika yerlilerinden alındığını, sosyal ilimler edebiyatına mal edildiğini vurgular. Ona göre bu yerliler, Afrika ve Avusturya klanları; totem adı verilen hayvan, nebat veya eşyayı kutlu, mübarek sayar, eşyada bile bir hayat tasavvur eder, kendileri ile bu totemler arasında bir hisimlik bulur ve aynı atadan geldiklerine inanır, totemlerine son derece hürmet eder, ona dokunmaktan çekinirler. Dolayısıyla totemi öldürme, kesme, yeme, ona dokunma hususundaki yasağa "tabu" adı verildiğini belirtir (Talas, 2004: 284).

Örnek, ilkelerin dinsel ve toplumsal hayatlarında önemli bir rol oynayan totemizmin özelliklerini şöyle sıralar:

- a) Totemle grup ya da kişi arasında duygusal, mistik, majik ve efsanevi bir bağın bulunması,
- b) Totemle akrabalık,
- c) Totemin insanüstü kuvvetiyle klan üyelerine yardım etmesi, onları tehlikeden koruması ve onlarla arkadaş olması,
- d) Totemin adını ve işaretini taşımak,
- e) Totemle aynı hüviyeti taşımak,
- f) Totemi öldürme ve yeme yasağı,
- g) Aynı toteme sahip olan klan üyelerinin birbirleriyle evlenme yasağı, totemle ilgili ritüel şeylerdir (Örnek, 1971: 228-229).

Bu tanımlamaların ve düşüncelerin yansımalarına *Beyaz Gemi* adlı eserde rastlamak mümkündür. Eserde; çocuk elinden düşürmediği çantasına Maral Ana masalını anlatır. Masala göre; düşmanların ansızın baskın yaparak Kırgız halkını katlettiği, o esnada ormanda olan biri kız, diğeri erkek iki çocuğun kurtulabildiği, Maral Ana'nın düşmandan zarar görmemesi için çocukları alıp bir yıl aralıksız koşarak çok uzaktaki Isık-Göl bölgesine götürdüğü belirtilmektedir. İnsanların, Maral'a ait iki küçük yavruyu öldürmesine rağmen Maral'ın bu çocukları sahiplenip sütüyle besleyerek büyüttüğüne, onları her türlü tehlikeden koruduğuna Kırgız halkı tarafından inanılmaktadır. Bu iki çocuğun evlendiği, neslinden yedi kız ve yedi erkek çocuğun dünyaya geldiği, Kırgız halkının da buradan türediği ve Boynuzlu Maral Ana'nın yardımı sayesinde nesillerinin yeniden devam ettiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla eserde, *Maral Ana'nın kutsal bir varlık olarak görülmesi, Kırgızların anası olduğuna ve onun soyundan geldiğine inanılması, insanî özellikler taşıması, Maral'ın yaşayanlarla ve ölenlerle dost olunması gerektiğini halka öğütmesi, totemistik yaklaşımın izlerini taşır.*

Nitekim Mümin Dede, damadı Orazkul ile birlikte taşıdıkları tomruğu düşürdükten sonra Maralları görünce: *"Hey Kutsal Ana! Boynuzlu Maral! O kurtardı bizi, o kurtardı! Gördün mü? Boynuzlu Maral Ana'nın çocukları bunlar! Anamız döndü. Gördün mü? Geri döndü!"* (Aytmatov, 2016: 79) sözleriyle sevincini belirtmesi de yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir. Mümin Dede, Kutsal Boynuzlu Maral Ana'nın, yavrularının bedenine girerek tekrar geldiğini, kendilerini daha büyük bir felaketle karşılaşmaktan kurtardığını belirtmektedir. Dolayısıyla onun *Boynuzlu Maral Ana'yı kutsal diye nitelemesi ve koruyucu güç olarak görmesi totemistik; öldükten asırlar sonra yavrularının bedeninde ruhunun vücut bulması da Animistik unsur* olarak değerlendirilebilir.

Bu masaldaki anlatının izlerine Ergenekon ve Türeyiş destanlarında da rastlanmaktadır. Nitekim Ergenekon Destanı'ndan ulaşılan bilgiye istinaden Ebru Şenocak'ın da vurguladığı üzere; *"Ergenekon'dan çıktıklarında halka rehberlik yapan kahraman Börte Çene ve kutsal kurt, olağanüstü özellikleriyle halkı, bilinmezliklerden kurtaran, ata yurdun yolunu gösteren sembolik anlam değerlerine sahip kahramanlardır"* (Şenocak, 2013: 2534).

Söz konusu düşüncenin izlerini Türeyiş Destanı'nda da sürdürmek mümkündür. Tunç ve Akbulut'un atıfta bulunduğu gibi; *"Bozkurt, Türklerin totemidir. Totem, topluluk için bir anlam ifade eden semboldür. Bozkurt her Türk topluluğunda farklı anlaşılmıştır. Göktürkler ve Uygurlar arasında kurt ata iken, Oğuzlarda ise erkek bozkurt bir milli kılavuz olarak görülmüştür"* (Tunç & Akbulut 2016: 85).

Kurdun asil bir ruhu vardır ve yönetici pozisyonundadır. Nitekim Türeyiş destanında kurdun soyundan geldiğine inanılmaktadır. Kısmen farklılıklar olsa da Maral Ana'da da aynı durum gözlenmektedir. Bütün bu tespitlerden hareketle, *Aytmatov'un Sovyet sisteminde yaşamış olmasına rağmen metnin alt katmanında anlatıyla birlikte bir kültür inşasının da söz konusu olduğu* söylenebilir.

Romanda, değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan Mümin Dede, Orozkul'un, kendisini kovarsa işsiz kalacağı, dedenin kızını boşayacağı ve talihsiz torunun akıbetinin ne olacağı korkusuyla, ilk etapta karşı çıksa da Maral'ı vurmak zorunda kalır. Sonrasında Mümin Dede ve Orozkul başta olmak üzere, bütün aile Maral'ın etiyile ziyafet çeker. Dolayısıyla burada *Orozkul'un şahsından hareketle* kişilik zayıflığından, kültürel değerlerden ödün verildiğinden ve totemizm inancında Maral'ın yenmesiyle yasağın çiğnenmesinden, tabunun yıkılmasından bahsedilebilir.

Şamanistik Unsurlar

"Şaman" sözü Şamanlıkta, gelecekte haber verme, büyü yapma gibi görevleri olan, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan din adamı, kam (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1998: 2071) şeklinde tanımlanmaktadır.

Örnek'e göre, trans haline geçebilme yeteneğindeki kimselerin (Şamanların) metafizik varlıklarla ilişkiler kurarak onların doğaüstü yetenek ve kuvvetlerine sahip olmaları ve bunu toplum adına kullanmaları; bu iş için yapılan dinsel-büyüsel pratikler ve törenler olarak tanımlanmaktadır. Şamanizm ne kendine özgü bir din ne de majinin bir şeklidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir (Örnek, 1971: 216-217). Belek ise Şamanizm'i, yaşamı doğal varlıkların ruhlar dünyasıyla açıklamaya çalışan bilinç formasyonu şeklinde izah etmektedir (Belek, 2015: 138).

Şamanistik inancın temelinde doğaüstü varlıklarla iletişim kurup onların güçlerinden istifade etme düşüncesi vardır. Transa geçme esnasında ruhun bedeni geçici olarak terk ettiği düşünülür. Bu bağlamda *Beyaz Gemi* romanının başkahramanı olan isimsiz çocuğun Mümin Dede'nin anlattıkları karşısında balığa dönüşmek istemesi ve geçici olarak balığın bedeninde yaşaması örnek gösterilebilir. Çocuğun hiç görmediği babası, Isık-Göl'de bulunan beyaz gemide gemicilik yapmaktadır. Bu sebeple çocuk, babasına ulaşmak için balık olmayı bir araç olarak görür:

“Tam bir balığa dönüşmek, balık olmak istiyordu çocuk. Vücudu da kuyruğu da, yüzgeçleri de, pulları da olsundu. Yalnız ince boynunun üzerindeki kafası, sarkık kulakları, sıyrıklarla dolu burnu değişmesindi. Gözleri de değişmesindi ama pek de oldukları gibi kalmıştı, biraz balık gözünü andırınlardı.” (Aytmatov, 2016: 39).

Bu alıntının devamında çocuk kendini bir dev olarak hayal eder; dağların fırtınadan, kardan, karanlıktan korkmamaları için yanında olmak istediğini, geceleri ormandaki ağaçların kimseleri olmadığı için çok korktuklarını, çıplak oldukları için tir tir titrediklerini ve kış boyunca yaşadığı bu korku travmasından dolayı yeşeremediğini dile getirir.

Doğal yaşam alanından uzaklaşan çocuğun balık olma isteğinin ardındaki itici güç, anne rahmine/iç dünyaya dönüşle de açıklanabilir. Dış dünya korkutucu geldiği için çocuk, dev olma ihtiyacı hissetmektedir. Nitekim onun düşüncesinde balık olursa denize/yanneye sığınma, dev olursa dünyayla savaşıma olgusu hâkimdir.

Özetle söylemek gerekirse; çocuğun babasına ulaşmak için balığın gücünden yararlanmak maksadıyla geçici olarak beden değiştirmesi Şamanistik bir inanca gönderme yaparken aynı zamanda dağları ve ağaçları insan gibi algılayarak onlarla iletişime geçmesi de *atalar kültünü* yansıtır.

Aytmatov'un pek çok eserinde bazen İslami bazen de Şamanizm inancını yansıtan unsurlar aynı metin içinde yer alabilmektedir. Nitekim bu konuda, Gülsine Uzun şunları ifade eder: *“Elveda Gülsarı'da, Tanabay, zafer kazandığı için, İslami pratiğe uygun olarak ellerini kaldırarak dua ederken, romanın bir başka yerinde aynı kahraman, yılık atlarının düştüğü tehlike karşısında “Ey Arbak (ervah, atalar ruhu) siz koruyun yılıky!” diyerek atalarının ruhuna sığınır”* (Uzun, 2008: 426).

Eserde bahsedilen isimsiz çocuğun, *Maral Ana* vasıtasıyla çocukları olmayan Bekey teyze ve Orozkul eniştesi için ak kayından yapılmış sihirli bir beşik getirmesi ve bu sihirli beşiğin çocuk sahibi olmalarını sağlaması da Şamanizm inancının etkisini yansıtmaktadır.

Eserde, Mümin Dede Orozkul'la dağdan ağır bir tomruğu indirirken şöyle der: *“Ey boynuzlu Maral Ana! Sen yardım et! Şu tomruk kayaların arasına sıkışıp kalmasın, atın ayağı sürçüp düşmesin!”* (Aytmatov, 2016: 86). Yine romanda, Kırgız halkının Boynuzlu Buğu (Maral) Ana'nın soyundan geldiklerine inandıklarından dolayı onlara savaşlarda da kimsenin zarar veremeyeceği belirtilmektedir. Bu koruyucu gücün kendilerine yardım ettiğini düşündükleri için “Buğu! Buğu!” diye bağırdıkları ve bunun neticesinde her defasında savaşı kazandıkları vurgulanmaktadır. Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Mümin Dede'nin başı sıkıştığı zaman *Boynuzlu Maral Ana'yı* yardıma çağırması ve bu koruyucu anneden türediklerine inandıkları için savaşı kazandıkları düşüncesi yine Şamanizm'in etkisini gösterir.

Mümin Dede, misafirlere ikram etmek için kara koyunu kurban olarak keseceğini çocuğa söyler ve kesmeden önce, ellerini göğe kaldırarak alçak sesle şu duayı okur:

“Ey soyumuzun ulu anası, Boynuzlu Maral Ana! Bu koyunu sana kurban ediyorum: çocuklarımızı tehlikeden kurtardığın için; atalarımızı ak sütünle beslediğin için temiz yürekli oluşun, bize ana gözüyle baktığın için. Bizi dağda bayırda, coşkun sellerde, kaygan yollarda yalnız bırakma! Bizi, yurdumuzu terk edip gitme! Biz senin çocuklarıyız. Âmin! Duasını bitirdikten sonra ellerini yüzüne koyup alından çenesine doğru sıvazlayarak indirdi. Çocuk da aynı şeyi yaptı.” (Aytmatov, 2016: 122).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere; koyunun yine başka bir hayvana (Maral Ana'ya) kurban edilmesi Şamanistik bir inanç sistemiyle izah edilebilir. Ancak kurban etmek ve kesmeden önce dua etmek, İslamiyet inancında yaygın olarak görülen bir durumdur.

Budizm Unsurları

Türkçe Sözlük'te Budizm (Buddhizm); tabiatüstü kişileşmiş bir tanrı düşüncesi yerine, salt varlığı koyarak onun insanda arzu biçiminde belirdiğini, bundan da ıstırapın doğduğunu, ıstıraptan kurtulmak için var olmaktan vazgeçmek gerektiğini ileri süren, Hindistan ve Çin'de yaygın olan, Buddha'nın ileri sürdüğü mistik dünya görüşü ve dindir (Türkçe Sözlük, 1998: 349) şeklinde tanımlanmaktadır.

Cengiz Han'a Küsen Bulut adlı eserde belirtilmesi gereken bir husus da yer yer Budizm tesiridir. Anlatıda, Togulan ile Erdene'nin çocuğu olur. Aralarında geçen bir diyalogda Togulan, Erdene'nin ruhunun çocuğa göç ettiğini, Buda'ya atıfta bulunarak belirtir. Ayrıca sancakların üzerine işlediği ejderha motiflerinin de rüyasında canlanarak Erdene'ye dönüştüğü, Erdene'nin ruhunun ejderhaya geçtiği ve kendisinin doğurduğu çocuğun da ejderha olduğu vurgulanır (Aytmatov, 2007: 49-50). Diyaloga Buda'nın dâhil edilip metnin birtakım motiflerle betimlenmesi Budizm inancının izlerine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Budizm inancının tesirini Aytmatov'un *Fuji-Yama* adlı eserinde de görmek mümkündür. Oyun, adını Almagül'ün koyduğu “kutsal dağ” anlamına gelen Fuji-Yama'da geçer. Fuji-Yama Japonya'da bir dağ adıdır (Doğan, 2013: 3). Japonya'daki Budistler tarafından kutsal sayılan bir dağdan esinlenerek ve ruhların bütün gizemini açtıklarına inandıkları için zirveye Fuji-Yama adının verilmesi de bu inancın kodlarını aksettirir (Söylemez, 2010: 18). Her inanan Budist, ömründe en azından bir kez bu dağa çıkar; yaşantısı hakkında tanrıya içini dökmüş, yani hesap vermiş. Dosbergen'in misafirleri de bu dağda toplanmışken tıpkı Budistler gibi hayatta yaptıkları hataları gözden geçirip itiraf etmeye karar verirler (Doğan, 2013: 2).

İslami Unsurlar

Aytmatov'un *Cengiz Han'a Küsen Bulut* adlı eserinde, tarihi dönem ve şahsiyetlerden hareketle anlatılan efsanede Cengiz Han, Batı seferine giderken Gök Tanrı'nın lütfuyla kendisine bir bulut verilir. Gezgin bir kâhin; başında tezahür eden bu bulutun kendisini koruyacağını, ancak hassasiyet göstermediği takdirde bu bulutla birlikte kudretini de yitireceğini söyler. Cengiz Han, buyruğundaki askerlerin çocuk sahibi olmalarını yasaklar. Ancak yasağı çiğneyen emrindeki yüzbaşı ve karısını, haksız yere idam etmesinden dolayı kendisini sürekli takip edip koruyan bulut ona küser ve bir daha görünmez. Bunun üzerine Cengiz Han, Gök Tanrı'nın artık kendisinden yüz çevirdiğini düşünerek Batı seferini bitirmeden ülkesine geri döner. Sonrasında bulut, annesi ve babası öldürülen çocuk ile köle Altın'ın üzerinde tekrar belirir.

Eserde; Abutalip Kuttubayev'in defterine kaydettiği bu efsaneye İslami rivayette anlatılan, Hz. Peygamber'i koruyan bulut arasında benzerlikler görülmektedir.

Bazı siyer ve İslam Tarihi kaynaklarında anlatılan bu rivayete göre; Hz. Peygamber yaklaşık on iki yaşlarındayken amcası Ebu Talip'le birlikte ticaret kervaniyla Suriye'ye gider. Orada bulunan manastırdaki "Bahîrâ" adlı rahip, Hz. Peygamber'i bir bulutun gölgelendiğini fark eder. Bahîrâ, Hz. Peygamber'in sırtındaki peygamberlik mührünü görünce, Ebu Talip'e O'na iyi bakmasını ve Yahudilerden korumasını söyler (Fayda, 1991: 486). Romandaki, Abutalip Kuttubayev ile Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talip'in isimlerinin aynı olması, efsanedeki kâhinle Rahip Bahira arasındaki benzerlikler ve bulutun ikisinde de koruyucu bir fonksiyonunun olması, derin yapıda efsanenin aynı rivayetten hareketle söylenmiş olabileceğini düşündürür. Dolayısıyla Aytmatov'un *Cengiz Han'a Küsen Bulut* adlı eserinde de, semavi dinlere ait unsurlara rastlanmaktadır. Bulutun koruyucu, kutsal bir ruhunun olması esasen İslami inancın bir tezahürü olarak görülebilir.

Gün Olur Asra Bedel'de başkahraman Boranlı Yedigey, bildiklerini tatbik eden ve inandığı üzere yaşayan bir karakterdir. Bu sebeple de dostu Kazangap öldüğünde vasiyetini gerçekleştirmek için dinî merasim tertip etmeye azami gayret gösterir.

Aşağıdaki alıntıda, Kazangap'ın cenazesini yıkama ve defnetme işini Yedigey kendisine bir vazife olarak addetmiştir. Adilbay'a da bu işi öğretip kendisi öldükten sonra aynı görevi sürdürmesini istemiştir. Bu durum, Adilbay karakteri üzerinden Sovyet sisteminde eski âdetlerin, aynı zamanda dinî inancın unutulduğunu göstermektedir. Ancak Yedigey bildiği kadarıyla İslamiyet'e uygun şekilde hareket etmeye çalışmaktadır. O dönemde, her ne kadar Sovyet sisteminin politik baskılarından ötürü ateist bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmışsa da inancın tamamen yitirilmediği yazar tarafından vurgulanmaktadır. Ayrıca Yedigey'in savaş madalyalarını, kahramanlık şeritlerini ve emek kahramanı nişanlarını Kazangap'ın göğsüne takması Sovyet döneminin etkisini de yansıtmaktadır.

"Boranlı Yedigey o gün erkenden kalktı. Aslında doğru dürüst yatmamış, sabaha karşı biraz kestirmişti. Çünkü merhum Kazangap'ı yıkayıp temizleyerek gömülmeye hazır hâle getirmişti. Âdetlere göre bu iş, ölünün gömüleceği gün cenaze namazı kılınmadan önce yapılırdı. Ama sabahleyin erkenden yola koyulacakları için Yedigey bu işi geceleyin yapmıştı...

Uzun Adilbay sadece sıcak su getirmiş, ölüden ürktüğü için ondan biraz uzak durmuştu. Yedigey de bunu anlamazlıktan gelerek: Bak Adilbay, demişti, bu işi nasıl yaptığımı öğren, ölüm-kalım dünyası bu, bir gün gerekebilir. Çünkü her doğan insan bir gün gelir, ölür... Merhumu usul ve kaidesine göre iyice yıkamış, kollarını bacaklarını düzeltmişti.

Yedigey ölüyü hazırladıktan sonra sıra kendisine de bir çekidüzen vermeye geldi. Elini yüzünü tertemiz yıkadı, özenle traş oldu, bıyıklarını düzeltti. Kaşları gibi bıyıkları da gürdü, ama kırılmaya başlamıştı. Yaşlanmıştı artık. Bundan sonra savaş madalyalarını, kahramanlık şeritlerini ve emek kahramanı nişanlarını çıkarıp ceketinin göğsüne ilişti. Şimdi, sabahleyin yapılacak cenaze töreni için hazırды" (Aytmatov, 2009: 69-70).

Romanın devamında Yedigey, arkadaşının cenazesini vasiyeti gereği Ana-Beyit mezarlığına götürürken Tanrı'nın varlığının gerekliliğini vurgulamaktadır:

"Allah'ın varlığına ya da yokluğuna inanmak başka şeydir. Ama insan denen varlık, bu şekilde davranması başlanacak bir şey olmasa da ancak başı sıkıştığı zaman Allah'ın adını anıyor, Allah'tan yardım diliyor. "İnanmayan insan başı ağrımayınca Allah'ı düşünmez" diye söylenen atasözü de bundan doğmuş olsa gerek. Ne olursa olsun, herkes duaları bilmelidir." (Aytmatov, 2009: 96).

Yazar, burada insanların benimsediği inancın gereklerine uygun şekilde davranması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Hristiyanlığı Yansıtan Unsurlar

Malum olduğu üzere; Hristiyanlara göre Hz. İsa çarmıha gerilip öldürülmüş daha sonra dirilti ve semaya yükseltilmiştir. Nitekim her yıl bütün Hristiyanlar ilkbaharın değişik tarihlerinde bu olayın yıldönümünü paskalya yortusu olarak kutlarlar. Bu bakımdan metinde Hristiyanlık inancını aksettiren birçok ortak yön bulunmaktadır.

Beyaz Gemi adlı eserde Mümin Dede şu ifadeleri kullanır: *"Hey kutsal ana, Boynuzlu Güzel Maral! Marallar yine geldi ormana. Boynuzlu Ana bizi unutmamış! Günahımızı bağışlamış"* (Aytmatov, 2016: 79).

Anlaşılabileceği üzere bu alıntıda Boynuzlu Maral Ana'nın, Marallarla birlikte ormana geri döndüğüne, kendilerini unutmadığı gibi günahlarını da bağışladığına dikkat çekilmektedir. Maral Ana'ya atfedilen olağanüstülük misyonu, dünyaya tekrar gelişinin yanı sıra, Kırgız halkının günahlarını bağışlayacak kadar kutsal güç kabul edilmesiyle de bir kez daha kendini göstermiştir. Metin bağlam merkezli anlayışla ele alındığında; Hristiyanlık öğretilerinde kurtarıcı olarak kabul edilen Hz. İsa'nın (Mesih'in) dünyaya geri döneceğine ve onun çarmıha gerilip öldürülmesiyle birlikte insanların işlediği günahların da bağışlanacağı düşüncesine, Boynuzlu Maral Ana vasıtasıyla atıfta bulunulduğu söylenebilir. Ayrıca romandan hareketle; asırlar önce Maralları da Hz. İsa'yı da öldürenin insan olması, bahsi geçen inanca matuftur.

Söylemez'e göre; Cengiz Aytmatov'un *Dişi Kurdun Rüyalari* romanında ise Hristiyanlığın etkisi açıktan açığa hissedilmektedir. Hatta burada verilen bilgiler ışığında Abdurrahim Karakoç ve Hayati Bice gibi bazı şair ve araştırmacıların görüşlerinden de yararlanılarak Abdias karakteri Hristiyanlığı temsil eden Hz. İsa ile bağdaştırıldığı için Aytmatov, Hristiyan misyoner gibi düşünülmüştür (Söylemez, 2010: 16-20).

Eserde din konusundaki farklı görüşleri nedeniyle papaz okulundan atılan ve aralarına katıldığı uyuşturucu kaçakçılarıyla saygı sürülerini avlayanları doğru yola erdirmeye arzusu çarmıha gerilmesiyle sonuçlanan Abdias'ın hikâyesi anlatılır. Abdias'ın öyküsüyle ilişkili olarak Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önce Roma'nın Kudüs valisiyle yaptığı konuşmalar da romanın kurgu dünyası içinde değerlendirilmektedir (Kolcu, 2019: 513).

Ancak romanda görüldüğü kadarıyla Abdias, Tanrı arayan bir kişiden de öte mesajlarıyla kendisini çarmıha götüren Hz. İsa'nın bugüne uyarlanmış modelidir. Çünkü Abdias da uyuşturucu kaçakçılara, yani yoldan çıkmış insanlara vermeye çalıştığı mesajları yüzünden ağaca gerilerek öldürülmüştür (Söylemez, 2010: 16-20).

Eserde Hristiyanlığa dair düşünceler bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu bağlamda İncil'de Hz. İsa'nın çektiği sıkıntılar Abdias karakteri üzerinden şöyle ifade edilir:

Abdias rüyasında Kudüs'te 1950 yıl öncesinde, dünyayı dolaşarak Tanrı babasının buyruklarını yaymayı ve İsrailoğullarına hükmetmeyi amaçlamaktadır. Roma valisi Pontius Pilatus, çarmıha gerilmeden önce Hz. İsa'nın suçunu kabul edip sahte bir peygamber olduğunu açıklamakta ve Yahudilerin Kralı unvanını taşımasını istemektedir. Hz. İsa; tek Tanrı, tek din ve herkes için tek bir Cennet olduğunu belirtir. İmparator'dan kölelere kadar herkesin eşit olacağı bir Cennet vaat eder. Golgotha Tepesi'nde çarmıha gerilir.

Öldürülmeden önce, Hz. İsa annesini hatırlar. Annesi Meryem, ısrarı üzerine oğlunu sandala bindirir. Karşısına çıkan bir timsahın vurusuyla sandal devrilecek gibi olur. Bunun üzerine annesi: *"Tanrım, bu Senin oğlun İsa! Kurtar onu, senin bana verdiğin çocuk o! Bırakma Tanrım, kurtar onu, kurtar!"* (Aytmatov, 1995: 90) diye dua eder. Tanrı tarafından görünmez bir el vasıtasıyla sandalın kıyıya çekildiğini görür. Meryem, Dülger Yusuf'un oğlu İsa'nın gerçekte kim olduğunu insanlar öğrensini diye Tanrı'nın bir uyarısı, bir işareti olduğunu düşünür ve bu olayı herkese anlatır. Öldükten sonra tekrar dünyaya geleceği Hz. İsa'nın vali ile aralarında geçen diyalogda anlatılır. Nasralı İsa bütün insanlığın günahlarının bedelini kendi canıyla öder. İsa'nın bu fedakârlığı üzerine insanlar içlerindeki kötülükle mücadele ederek iyi insan olmanın, içlerini Tanrı sevgisiyle doldurmanın neticesinde İsa'nın dünyaya tekrar geleceğine inanır. Yukarıdaki anlatıdan da anlaşılacağı üzere Hristiyanlığa ait unsurlar sıklıkla işlenmiştir.

Eserin başkahraman Rus bir diyakozun¹ oğlu olan Abdias Kallistratov, Peder Dimitri ile yaptığı görüşmede yüzlerce yıllık uyuşukluktan silkinip kurtulmak, dogmatizmi unutmak ve insana tanrıyı kendi özünün doruğu olarak görme hürriyetini tanımak gerektiğini şu sözlerle belirtir: *"Anlayışlarımıza göre Tanrı ezeli ve ebedidir. Ama insanın bilgisi arttıkça düşüncesi de gelişiyorsa, Tanrı anlayışının da gelişme kavramının dışında kalmaması mantıklı görünüyor"* (Aytmatov, 1995: 45). Konuşmanın devamında ise: *"Bilincimizin, vicdanımızın dışında bir Tanrı yoktur."* (Aytmatov, 1995: 45) ifadelerini kullanır. Peder Dimitri, Abdias'ın yeni bir tanrı anlayışını karşı çıkar. Bu düşünceyle birlikte romanın devamında Abdias vicdanını tanrı yerine koyduğunu, kendi kendisinin kilisesi olduğunu ve papazları bugünkü hâllerile kabul etmeyip tanımadığını vurgulamaktadır. Abdias'ın Ortodoksluktan kopmasının nedeni olarak günün ihtiyaçlarına cevap veren başka bir iman anlayışını ileri sürmektedir. Bu sebeple her ne kadar Abdias karakteri Hristiyanlığı benimsese de reformist bir din algısına sahiptir.

Aytmatov'un *Kassandra Damgası* romanında ise; dinler temelde insanlığın huzuru ve mutluluğu için gönderilmiştir. Bununla birlikte insanları dünyanın yok oluşuna götürecek hata ve davranışlarından alıkoyan uyarının uzaylı rahip tarafından gökten gelmesi, onun kutsallığını düşündürmekte ve âdeta Tanrı'nın mesajıymış imajını vermektedir (Söylemez, 1998: 236). Bu eserde de *Dişi Kurdun Rüyaları*'nda olduğu gibi Hristiyanlığı yansıtan unsurlar önemli derecede yer almaktadır.

Dinî unsurların yanında mitolojik öğeler de *Kassandra Damgası*'nda işlenmiştir. Nitekim Yunan mitolojisindeki Kassandra kâhini ile Filofey kâhininin gelecekteki olası felaketleri öngörüp insanları uyarmaları ortak bir noktadır. Bu iki karakter arasındaki bir diğer ortak unsur ise kehanetlerinin kurbanı olmalarıdır.

Bu bağlamda Yunan mitolojisinde, gelecek büyük felaketleri haber veren fakat kehanetlerine hiç kimsenin inanmadığı bir kadın kâhin olarak bilinen Kassandra, Aytmatov'un bu eserinde kendisine Uzay Rahibi Filofey adını veren Andrey Kriktsov ile temsil edilmiştir (Aytmatov, 1997: 5). Troya kralı Priamos'la karısı Hekabe'nin kızı olan Kassandra'ya Apollon, kendisinin olmak şartıyla geleceği görme gücü verir. Gücü aldıktan sonra kendisiyle birlikte olmayı reddettiği için Apollon da kimsenin ona ve gelecekle ilgili söylediklerine inanmamasını sağlar. Kassandra ise aldığı güçle felaketleri önlemeye çalışır, fakat sözünü kimseye dinletemez. Bu sebeple *Kassandra Damgası*, uzağı gören bilinçli insanın dramıdır (Söylemez, 1998: 236-237).

Dolayısıyla Aytmatov eserlerinin, dikkatli her araştırmacı için yeni fikirler sunan zengin içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Özetle; romanın ismi ve içeriği arasındaki uyum, romanın başkişisi uzay rahibi Filofey ile kurulmuştur. Filofey de Kassandra gibi kehanetiyle (doğmak istemeyen Kassandra embriyoları adını verdiği buluşuyla) çağının Mesih'i olmuş, dünyanın bozulmaya yüz tutan değerlerine dikkati çekmiştir (Azap, 2013: 92).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyaya dönmeyerek uzay üssündeki araştırmalarını sürdüren Rus genetik bilimci Filofey, Pa-pa'ya ve Tribün gazetesine gönderdiği mektupta yaptığı genetik çalışmalarıyla ulaştığı keşfini açıklar (Gariper & Küçükcoşkun, 2013: 4). Bu keşfe göre hamileliğin ilk haftalarında insan embriyosu, gelecekte insanlık için tehdit oluşturacağı bir işareti olarak sinyal vermektedir. Bu sinyallerin etkisiyle hamile kadınların alnında küçük benekler belirir. Filofey, icat ettiği keşif ışınlarının tesiriyle doğmak istemeyen Kassandra embriyosunu taşıyan hamilenin alnındaki sivilcenin belirginleştiği sonucuna varır. Birkaç hafta sonra bu embriyo kaderine boyun eğer ve benek hiçbir iz bırakmadan kaybolup gider.

Aşağıdaki alıntıda ise Rahip Filofey'in keşfine Katoliklerin ve halkın da karşı çıktığı, kürtaj konusunun İncil'in buyruklarıyla çeliştiği ifade edilmektedir:

"(...) Katoliklerin arkasından biz de kürtajın ilahi düşüncüyü doğrudan ihlal ettiğini hatırlatmak istiyoruz. Kürtajın, katletmekle eş değer bir şiddet olayı olduğu ve ayrıca On Emir'in ilki olan "Öldürme" emriyle, Kutsal Kitap'taki "Doğurun ve çoğalın!" buyruğuyla zıtlık teşkil ettiği defalarca söylenmiştir." (Aytmatov, 2017: 24).

1 Hristiyanlıkta papazın yardımcısı olan din adamı.

Aşağıdaki metinde de Golgotha tepelerinde çarmıha gerilen İsa'ya göndermede bulunulmuştur ve *Dişi Kurdu Rüyaları*'ndaki Abdias karakteri gibi kendisini insanlık için feda etmiştir.

“Onun kaderi, başkalarına ibret olsun diye ilahi bir amaç taşıyor olabilir. Evet. Ama ne pahasına?”

Bu yolda her şey çok pahalıya mal oluyor. Her şeyden önce, tüm zamanlar için ibret olacak bir olay gerçekleşmişti. Onun fiyatı Golgota tepeleriydi. Her şeyin kendi fiyatı var. Bu insan da kendi fiyatını uzayda ödedi.

Acaba, onu çocuk yetiştirme yurdunun kapısına götüren annesinin ayakları altında gıcırdayan karın sesini uzayda da duyuyor mu? Acaba onu göğsüne son defa bastırarak götüren annesinin kalbinin boğuk çırpıntıları uzayda da kulağına geliyor mu?” (Aytmatov, 2017: 282-283).

Sonuç olarak; Abdias karakterine bakıldığında uyuşturucu kaçakçıları ve saygaları katleden çeteleri bilinçlendirirken; Filofey'in de Cassandra damgası buluşuyla olası felaketlere karşı insanlığı uyarırken kendilerini kurban etmeleri, bir anlamda Hristiyanlık anlayışındaki Mesih'in kendini feda etmesiyle örtüşmektedir. Ancak Abdias'ın rahip okulundan atılmasına sebep olan *yeni Tanrı anlayışı*, Filofey'in de *Kassandra damgası keşfi* marjinal ve reformist düşünceler taşımaktadır. Bahsi geçen karakterler bu yönleriyle Hristiyanlık düşüncesiyle gelişmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada kaynağını köklü Türk tarihinden ve zengin kültürel birikimlerden alan Aytmatov'un inanç dünyasına dikkat çekmek ve elde edilen verilerle saha araştırmacılarına katkı sunmak hedeflenmiştir. Yazarın eserlerindeki kurgular inanç sistemleri çerçevesinde değerlendirildiğinde *Beyaz Gemi*'de Animistik, Totemistik ve Şamanistik ritüellerin; *Gün Olur Asra Bedel*'de İslamî unsurların, *Dişi Kurdu Rüyaları*'nda, *Kassandra Damgası*'nda Hristiyanlık inanç ve öğretilerinin; *Fuji-Yama*'da inançsızlığın ve kısmen Budizm inancının ön plana çıktığı görülür.

Aytmatov eserlerine genel olarak bakıldığında ise birtakım sembolik karakterler ve mekânlar aracılığıyla okuyucuya derin mesajlar verildiği hissedilir. Eserlerin yazıldığı dönem ve sosyolojik zemin düşünüldüğünde ütopyk olarak sunulan pek çok olgunun aslında realitede bir karşılık bulduğu ve okuyucusunun birikimleri nispetinde çözümlendiği aşikârdır. Bu sebeple büyük eserler, her okunduğunda okura farklı imkânlar sunar. Onun fikriyatında ölüm düşüncesi salt bedensel bir değişim, ruhun bedenden ayrılması hadisesine mukabil esen büyük bir dirilişin, ölümü öldürerek belki de ölümsüzleşmenin ilk adımıdır. Nitekim *Gün Olur Asra Bedel*'deki ölümün hâkim olduğu Ana-Beyit mezarlığına uzay üssünün inşası; dünyanın iki süper gücünün “Demiburg” adını verdikleri projeye referansla derin yapıda büyük bir atılımın, dirilişin ilk ifadesidir.

Bahsi geçen eserde varlığından söz edilen ve dünya etrafına kurulan manyetik alan dolayısıyla sadece belli çevrelerin ulaştığı *Orman-Göğsü Gezegeni* ile bugün yaşam bulgularının olduğu yeni keşfedilen ve seçkin kimselerin yerleşim planları yaptığı, canlı yaşamına en müsait *Glise 581 Gezegeni* arasında rasyonel bir bağın mevcudiyeti muhtemeldir.

Aytmatov zamanını ve mekânını aşmış evrensel bir yazardır. Ancak yaşamı ve birtakım stratejik noktalardaki idarî görevleri de dikkate alındığında; eserlerine sadece edebî metin muamelesinde yaklaşmak çözümlenmede kifayetsiz kalmaktadır. Dolayısıyla eserleri, geçmiş ile bugün arasında organik bir bağ kurmayı öngörmektedir. Nitekim *Kassandra Damgası*'nda Sovyet sistemine insan kaynağı devşirmek için genetik şifrelerle taşıyıcı annelere bir misyon biçilmesi ve tıbbın bütün imkânlarından da istifade eden doktorların yönetim için zararlı olabilecek çocukları anne adaylarının alınlarındaki lekeler vasıtasıyla önceden tespit edip önlem alması, günümüzün yapay zekâ robotlarını ve onların savunma sanayisinde kontrol edilebilen askerler olarak suiistimale açık kullanılacağı gerçeğini çağrıştırmaktadır. Dün edebiyat siyasi bir aygıt olarak kullanılırken bugün de bilim ve teknoloji aynı küresel çıkarlara aktif şekilde hizmet etmektedir. Denilebilir ki; Aytmatov'un eserleri, inanç konusu da dâhil modern dünyanın pek çok problemine eleştirel bir tavırla ışık tutmakta ve literatüre kazandırdığı bazı metaforik terimlerle güncelliğini korumaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Arseven, T. (2012). Cassandra Damgası'nda Kronotop Kavramı. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (63), 47-62.
- Artun, E. (2002). Adana'da İnanç Merkezleri ve Bunlara Bağlı Kültür Değerleri. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, 121-136.
- Avcıoğlu, D. (1995). *Türklerin Tarihi*. Tekin Yayınları.
- Aytmatov, C. (1995). *Dişi Kurdun Rüyaları*. (çev. R. Özden), Ötüken.
- Aytmatov, C. (1997). *Kassandra Damgası*. (çev. A. Pirverdioğlu), Ötüken.
- Aytmatov, C. (2003). *Çocukluğum*. (çev. R. Özden), Da Yayınları.
- Aytmatov, C. (2007). *Cengiz Han'a Küsen Bulut*. (çev. R. Özden), Ötüken.
- Aytmatov, C. (2009). *Gün Olur Asra Bedel*. (çev. R. Özden), Ötüken.
- Aytmatov, C. (2013). *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*. (çev. S. Gökmen), Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2016a). *Beyaz Gemi*. (çev. R. Özden), Ötüken.
- Aytmatov, C. (2016b). *Cemile*. (çev. R. Özden), Ötüken.
- Aytmatov, C. (2017). *Kassandra Damgası*. (çev. M. Özgül), Nora Yayıncılık.
- Aytmatov, C. (2021). *Selvi Boylum Al Yazmalım*. (çev. M. Özgül), Ketebe Yayınevi.
- Azap, S. (2013). Ötelere Ötelere Çağrı: Cassandra Damgası Romanında Yapı ve İzlek. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (50), 91-102.
- Belek, İ. (2015). *Dinin Toplumsal Kökenleri Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci*. (2. Baskı), Yazılama Yayınevi.
- Doğan, A. (2013). Bir Oyun Yazarı Olarak Cengiz Aytmatov ve Fuji-Yama. *Doğumunun 85. Yılında Uluslararası Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleni*, 1-7.
- Eliade, M. (1954). *Cosmos and History, The Myth of The Eternal Return*. Harper Torchbooks.
- Eröz, M. (1983). *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*. Doğuş Yayınları.
- Fayda, M. (1991). Bahîrâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV, 486-487.
- Frazer, J. G. (1887). *Totemism*. Adam & Charles Black.
- Gariper, C., & Küçükcoşkun, Y. (2013). Cengiz Aytmatov'un Cassandra Damgası Romanı ve Mitik Evreni. *Doğumunun 85. Yılında Uluslararası Cengiz Aytmatov Bilgi Şöleni*, 1-9.
- Karatuğ, T. (2017). Cengiz Aytmatov'un ve Latife Tekin'in Eserlerinde Animistik Unsurlar. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 311-320.
- Kolcu, A. (2019). 'Dişi Kurdun Rüyaları' ve 'İnfaza Çağrı' Adlı Romanlarda Birey-Toplum Çatışması. *Folklor/ Edebiyat Dergisi*, 25(99), 511-520.
- Korkmaz, R. (2004). *Aytmatov Anlatılarında Eleştirici/Dönüştürücü Üç Temel Değer; Emek ve Empati/Türküler/ Aşk: Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 200.
- Örnek, S. V. (1962). İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Temmuz-Aralık, (3-4), 255-261. [\[Crossref\]](#)
- Örnek, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. (3. Baskı), Gerçek Yayınevi.
- Söylemez, O. (1998). Aytmatov'un Cassandra Damgası ve Düşündükleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (9), 229-256. [\[Crossref\]](#)
- Söylemez, O. (2010). *Cengiz Aytmatov Tematik İncelemeler*. AKM Yayınları.
- Söylemez, O., & Demircioğlu, S. C. (2009). *Kassandra Damgasında Önsezi/ Hiss-i Kablel Vuku ve Kader*. *Turcology Research*, (41), 99-108. [\[Crossref\]](#)
- Şenocak, E. (2013). Göç ve *Ergenekon Destanlarında Mitostan Ütopyaya Yolculuk*. *Turkish Studies*, 8(1), 2525-2537. [\[Crossref\]](#)
- Talas, M. (2004). Mehmet Eröz'de Türklerde Totemizm İzleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 283-289.
- Tunç, Z., & Akbulut Y. (2016). *Eski Türk Devletlerinin Destanlarına Göre Kurttan ve Ağaçtan Türeme*. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 83-91.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. (9. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzun, G. (2008). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Falçılık, Kehanet ve Rüya Motifi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 424-434.
- Yaşa, R. (2016). Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-25.

Structured Abstract

The Turks; from the earliest times to the present, the cult of ancestors adopted religions and beliefs such as Tengrism, Shamanism, Buddhism, Manichaeism, Animism, Totemism, Christianity, and Islam. In the framework of these beliefs, when we look at the first works of Chingiz Aitmatov, the influence of the cult of ancestors, the cult of nature, Animism, Shamanism, Buddhism, the Sky God and Islam is at the forefront, while the Christian teachings come to the fore in his recent works. Animism in "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek"; Animistic, Totemistic and Shamanistic rituals and Christianity in the "Beyaz Gemi"; the effect of Islamic elements and Animism is clearly seen in the "Gün Olur Asra Bedel". Christian beliefs and teachings in the "Dişi Kurdun Rüyaları" and in the "Kassandra Damgası"; Islamic elements and Buddhism in Cengiz Han'a Küsen Bulut; it is seen that unbelief and partially Buddhism have an effect in Fuji-Yama.

In the "Beyaz Gemi", the elements of belief are explained through the characters of Mümin Dede and the unnamed children. The belief that the Kyrgyz lineage is descended from Maral Ana due to the legend of Maral Ana, and that the marals are seen as sacred beings and protective powers are a result of totemistic belief. The effect of Animism can be explained by the fact that the child, together with his bag and binoculars, makes him talk with the rocks he calls 'camel', 'wolf', 'saddle', 'tank'. In the novel, the child's transformation into a fish in order to reach his father, who works on a white ship, and the temporary change of body in order to benefit from the power of the fish is an element that reflects the belief in Shamanism.

However, the fact that "Maral Ana" brought a magic cradle made of white beech to aunt Bekey and uncle Orozkul and this enabled them to have children can also be explained by the belief of Shamanism. When Mümin Dede was in trouble, calling "Maral Ana" for help and sacrificing for her stems from this belief.

In this work, it is told that the holy "Maral Ana" was resurrected after she died and forgave the people who killed her. This is the case in Christianity, after Jesus died the idea that people's sins will be forgiven by his resurrection and his death by crucifixion shows the effect of this belief.

In the "Gün Olur Asra Bedel" also has character traits that adhere to the traditions of Yedigey and live in accordance with the requirements of the Islamic faith. However, the belief that the spirit of Kazangap, who died through the character of Yedigey in the work, entered the body of the fox he saw and lived again, can be explained by the influence of the belief in Animism.

In the "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" it is a manifestation of the belief of Animism that Kirisk, who is alone in the middle of the sea, asks for help from the wind and sees the rock called "Ala Köpek" on the seaside as if it will save him.

The character of Togulan in "Cengiz Han'a Küsen Bulut", the transfer of Erdene's soul to his child by referring to Buddha, and the transformation of the motifs that Togulan had embroidered on the banners in his dream into Erdene, the fact that Erdene's soul passed to the dragon and that his child was also a dragon bears the traces of Buddhism.

In the legend told in this work, it is mentioned that a cloud was given to Genghis Khan to protect himself on his way to the West, and that this cloud disappeared after Genghis Khan unjustly killed the soldier and his wife under his command. It can be said that this situation bears the traces of the religion of Islam, as it is similar to the event that the Prophet had a cloud that protected him, based on a narration told in the religion of Islam. The name of the game Fuji-Yama is the name of a mountain in Japan, which means "Holy Mountain". The fact that Buddhists climbed this mountain and gave an account to God can also be explained by the influence of Buddhism.

In the "Dişi Kurdun Rüyaları", the Christian belief is handled through the character of Abdias Kallistratov, the son of a Russian deacon, who was expelled from the parish school due to his different views on religion.

In this novel, Abdias desires to guide drug smugglers and those who hunt shank flocks to the right path, but he pays the price by being crucified and murdered. The fact that the life of this character and the life of Jesus described in Christianity have similar elements can be explained by the influence of this belief. As described in the Bible in Abdias' dream in the novel seeing the life and crucifixion of Jesus and explaining this situation in detail is another example in this regard.

Also in the "Kassandra Damgası", the space priest Filofey announces to the world his discovery of the Kassandra embryo. Accordingly, thanks to the rays he discovered, it is understood whether the embryo in the mother's womb in the first months of pregnancy will be a world-threatening individual in the future. In his opinion, bad embryos should be destroyed in the womb before they are born. In terms of seeing himself as a savior and fighting evil, this character is likened to Jesus in the Christian faith.

Abdias Kallistratov, who studied at the priest school, and Filofey, the priest in the novels "Dişi Kurdun Rüyaları" and the "Kassandra Damgası", the common point of both works is that they have the feature of being a savior, sacrificing themselves for the salvation of humanity, being killed, and a reformist religion and God understanding that contradicts the Christian belief.

In the study, the beliefs with which Turks interacted throughout history and the characteristics of these beliefs are discussed in detail through Aitmatov's works. As it is known, in addition to folk literature genres such as mythology, legend, epic, folk song, religious beliefs adopted by Turks throughout history, customs, traditions and rituals of their own culture, problems of the world regarding the present and the future, and similar issues are frequently handled in Aitmatov's works through literary characters. It can be said that these works, which have become the property of world literature, derive their originality and universality from the rich Turkish cultural structure, aesthetics and literary heritage. In this respect, Chingiz Aitmatov has the distinction of being a universal writer who has transcended his time and place. In the article, the messages that are intended to be given to the readers on the level of belief and in the lower layer of the texts through his works are examined in all their dimensions.